

Lectura în mileniul al III-lea – o perspectivă sociologică. Lectura- obiect al investigației sociologice.

Dr. Octavian Mihail Sachelarie

Ofensiva noilor tehnologii comunicaționale determină transformări de substanță la nivelul lecturii, în conotațiile sale psihosociale. În acest context, apelul la cercetarea sociologică aprofundată se impune cu necesitate: „ Avem nevoie de abordări legate de cadrul, de instrumentarul și de modele de implicare ale sistemului infodocumentar în evoluția, sau, poate, în involuția lecturii. Lectura contemporană are alte caracteristici psihologice decât acum o sută de ani, aproape că este un alt fenomen, chiar dacă o putem defini și azi, ca oricând, drept un cod de receptare. Ce citim? De ce citim? Cum citim? Asităm la un proces evident de transformare a lecturii” (1).

Lectura – obiect al investigației sociologice

Studiile (sociologice) comparative privind fenomenul lecturii la nivelul mai multor țări sunt destul de puține, principala dificultate constând în realizarea unui corpus de indicatori care să se regăsească în cazul fiecărei entități (țări) investigate. Este vorba, în esență, de nomenclatoarele socio-profesionale care dezvăluie diferențe semnificative de la o țară la alta. Totuși, analizând literatura de specialitate, am regăsit prezentarea unor astfel de studii care dau, cel puțin la nivel orientativ, repere privind starea actuală a lecturii, tendințele ei de evoluție. Astfel, Emil Tudor într-un articol foarte bine organizat, prezintă rezultatele unor anchete la scară europeană. Sunt enumerate câteva astfel de studii (2):

1. Studiul realizat de France-Édition (1993).
2. Anchete intitulate “Regards croisés: Lire en Europe, une comparaison – Allemagne, Italie, Grande-Bretagne, Espagne, France”, realizate în anul 1994 de Direcția pentru Carte și Lectură din Franța și de compania France Loisirs, cu prilejul Târgului de Carte Temps des Livres. Acest studiu a fost finalizat în anul 1996.
3. Ancheta despre practicile de lectură din liceele aflate în cinci capitale europene “Grinzane Europa 97. Les lycéens d'Europe et la lecture”, realizată la inițiativa Fundației Grinzane Cavour din Italia.
4. Ancheta “Grinzane Europa 99” inițiată de aceeași fundație.

Articolul mai sus amintit redă unele din constatările unui studiu privind “Practicile de lectură în Franța, Germania, Marea Britanie, Italia și Spania”. Este un studiu comparativ, realizat de Colombe Schneck pentru France-Édition, în anul 1993. Studiul, structurat în trei părți (profilul cititorilor, factorii socio-demografici și mediile politice și culturale (instituționale) a dus la reliefarea multor constatări interesante în ceea ce privește evoluția fenomenului lecturii. Iată câteva dintre acestea⁴:

-în fiecare țară se constată o creștere a segmentării piețelor naționale, de la multitudinea profilurilor de cititori până la diversificarea cererilor de titluri;

-au fost identificate două mari tipuri de cititori:

a. **Cititorul tradițional:** pentru el, lectura este o plăcere, o activitate desfășurată cu regularitate; cumpără cărți de la librărie, îndeosebi opere de ficțiune pe care le citește în totalitate; licențiat, constituind un segment în creștere în țările în care se constată o creștere a nivelului de școlarizare; locuiește în mediul urban.

b. **Cititorul mediu sau cititorul ocazional:** citește câte puțin din toate, cumpărând atât din marile magazine cât și din librăriile specializate ; unii dintre ei nu se consideră cititori adevărați, pentru că citesc cărți (ghiduri practice, cărți de benzi desenate etc) pe care nu le consideră “cărți adevărate”; consumă mai degrabă pentru a găsi o informație; student sau salariat, lectura este pentru el un instrument de informare și formare.

Pornind de la aceste “două portrete robot”, se afirmă faptul că studiul deprinderilor de lectură în Europa trebuie să se concentreze pe cele două tipuri de “strategii de lectură”- lectura tradițională și cea de consultare. Scăderea generală a indicelui de lectură în Europa trebuie judecată și în contextul modificării felului în care cititorii se raportează la carte, în condițiile unei anumite pierderi de legitimitate: cartea nu mai este percepută atât de mult ca obiect de valoare- ea este citită și apoi aruncată. Se face din ce în ce mai puțin apel la imaginar și mai mult la realitate.

În ceea ce privește factorii socio-demografici ai lecturii, se precizează faptul că rezultatele se bazează pe ancheta intitulată “Practici culturale ale francezilor”, realizată în anul 1989. Printre tendințele surprinse de această anchetă se remarcă următoarele:

- 94 % dintre francezi citesc cel puțin o carte pe an, cei mai activi fiind identificați în regiunea pariziană și în marile orașe.

- concurența făcută lecturii de către presă și tv. este relativă;

- se constată: scăderea numărului de cărți citite și creșterea numărului de cititoare; un recul al lecturii la persoanele cu vârste între 15-24 de ani, considerat un “efect de generație”.

Scăderea indicelui de lectură este explicată prin faptul că scrisul, în cultura contemporană, are un rol mai puțin important, cartea pierzându-și locul său de instrument privilegiat de exprimare și transmitere a culturii. Ea nu mai reprezintă un obiect “sacru”, pe care îl citești de la prima la ultima pagină, ci o modalitate, ca oricare alta, de informare și de petrecere a timpului liber.

Cele două mari tendințe, în ceea ce privește lectura, identificate la francezi (creșterea numărului de cititoare și scăderea lecturii la persoanele cu vârste cuprinse între 15-24 de ani) pot fi regăsite în întreaga Europă. Tinerii continuă să fie categoria de cititori cea mai activă, chiar dacă indicele de lectură în rândul lor este în scădere. Se constată o schimbare a manierei de a citi: cartea este consultată în primul rând pentru găsirea unei informații. Acest tip de lectură nu este considerat de către tineri o “lectură veritabilă”. Femeile citesc mai mult, în special romane, într-o manieră tradițională (cărți de “citit” și nu “de consultat”, contrar bărbaților”), existând un tip de lectură specific feminin (din plăcere, în detrimentul găsirii unei informații, cititul cărților decât al presei).

Aceste tendințe se regăsesc în toate țările europene, vârsta, sexul, veniturile, gradul de educație, dimensiunea orașului condiționează atât cantitatea (frecvența), cât și calitatea (genul) lecturii. Indiferent de țară, se poate afirma⁵:

- cititorii cei mai activi sunt de gen feminin, cu studii superioare și care trăiesc în mediul urban;

- cititorii “medii” sunt în general tineri și de gen feminin;

- cititorii ocazionali nu au în general studii superioare și se găsesc atât în mediul rural cât și în cel urban.

Partea a treia a studiului privind “Practicile de lectură în Franța, Germania, Italia și Spania: studiu comparativ” aduce constatări privind situația mediilor instituționale ale lecturii:

- în domeniul bibliotecilor publice, diferențele sunt mari, de la Marea Britanie, bine “dotată” în acest sens, Franța, cu mai puține biblioteci publice până la Spania și Italia, unde numărul de biblioteci publice este insuficient;

- locul cărții în sistemul școlar și universitar depinde de tipul de organizare a învățământului: în Marea Britanie, studentul este supravegheat de un “master” care îl sfătuiește și care îi recomandă lecturile în funcție de nevoile, dar și de gusturile sale personale; în Italia, studentul (cel mai activ dintre țările comparate) este nevoit să exploreze singur bibliografia (nu există cursuri, ci doar o bibliografie care cuprinde temele examenelor); în Germania și Franța, studenții sunt numiți și “cititorii utilitari”, ei solicitând de regulă cărți mai ieftine, în care informațiile sunt mai sintetizate.

Studiile citate au adus în discuție și impactul pe care mass-media îl are în ceea ce privește indicele de lectură. Este sigur faptul că mărirea numărului de canale tv. în Franța, Italia, Marea Britanie și Spania, petrecută în anii '80 a avut consecințe asupra deprinderilor de lectură. Cu toate acestea, nu este deloc sigur faptul că televiziunea ar fi cauza (sau singura cauză, am zice noi) scăderii interesului pentru lectură (un sondaj realizat în Franța a arătat că pentru 72 % dintre cei intervievați apariția noilor canale tv. nu a schimbat cu nimic obiceiurile de lectură, 5% afirmând că acest lucru mai degrabă i-a făcut să citească mai mult.). S-a observat că pe măsură ce se acordă mai mult timp loisir-ului, se citește mai mult. Franța este singura țară în care emisiunile literare de la televiziune au o influență directă și puternică asupra pieței de carte- televiziunea poate constitui o modalitate de acces la carte, de exemplu, prin emisiuni literare, adaptări tv. ale unor opere etc.

Cercetările privind lectura realizate în S.U.A., s-au concentrat pe demonstrarea avantajelor acesteia față de alte forme de recreere și pe dezvoltarea metodologiei de măsurare a efectelor lecturii. Lectura și educația au fost considerate componente vitale ale succesului (în sec. al XX-lea) industrializării și afacerilor. Pamela Sewce Richards, de la Rutgers University (S.U.A.), în comunicarea "Lectura și cercetarea lecturii în S.U.A. în sec. XX" reliefa câteva dintre tendințele negative în lectura curentă din S.U.A. (3): bărbații par să fi abandonat lectura ca activitate de loisir: lectura recreațională este în descreștere printre tinerii americani de ambele sexe; lectura, văzută ca înțelegere, abilitatea de a înțelege complex scrisul material, au scăzut dramatic.

În România, nu există, deocamdată, preocupări pentru studii ample de sociologia lecturii, paradoxal, într-un moment în care se cer lămurite numeroase aspecte: statutul social al scriitorului, locul și rolul său în societate; circulația operei (literare); relația dintre valoare (literară) și succesul la public; audiența; surprinderea unor tipologii ale cititorului (utilizatorului) și ale lecturii; rolul, funcțiile și efectele lecturii asupra individului și societății. Toate aceste aspecte se materializează în indicatori care dau seamă, în ultimă instanță, de starea culturală a națiunii (4). Miza este, în ultimă instanță, identificarea unui model cultural românesc, conținând, ca paliere, creatorul, opera sa, dar și utilizatorul, precum și racordarea acestui model la valențele unei societăți a cunoașterii.

Bibliotecile românești ar trebui să devină centre de cercetare ale lecturii viabile, avându-se în vedere schimbările majore survenite în structura intereselor și nevoilor de lectură, a mijloacelor de comunicare, a relațiilor cu creatorii și cu comunitatea în care activează, totul interpretat într-o viziune globală care ar deschide calea spre o comunicare reală la nivel național și european. Prioritare ar fi cercetările care să ne lămurească asupra impactului pe care automatizarea și informatizarea le au asupra utilizatorilor, mai ales acum, când mulți contestă funcția de „cunoaștere” a Internetului.

De interes ar fi și studiile care să configureze „hărți" ale lecturii și ale lectorului, tipologii ale intereselor de lectură, modul în care sunt percepute noile servicii puse la dispoziție de către bibliotecă.

Cu toate că cercetarea sociologică presupune personal specializat (sunt prea puțini sociologi în bibliotecile românești), considerăm că există soluții, o asemenea funcție de cercetare putând fi însușită, de exemplu, de asociațiile profesionale ale bibliotecilor și bibliotecarilor din România.

Lectura și provocările noilor tehnologii de comunicație

Este unanim acceptat faptul că noul univers comunicațional va afecta atât destinul cărții tradiționale, cât și al lecturii, în special al celei instituționale. Numeroasele discuții care se poartă au dus la identificarea unor potențiale avataje și dezavataje ale mediului electronic, văzut ca un mediu „incert" (5). Dintre avataje, putem enumera: accesibilitatea încă limitată

la Internet(constrângeri de natură economică, culturală); pericolul de izolare și de atomizare socială, de „rupturi” în spațiul comunicării interumane; noua alfabetizare (electronică) poate duce la grave clivaje de natură socială, o serie de categorii socio- profesionale neavând accesul și competențele necesare pentru folosirea noilor tehnologii; pericolul poluării informaționale, al patologiilor de ordin informațional, al promovării unei inteligențe confuze; diminuarea capacității de interiorizare și reflecție, imposibilitatea de a structura informațiile; lipsa unei ierarhii a informațiilor, care poate fi contracarată prin derularea unor programe de formare continuă a utilizatorilor(navigarea inteligentă care să ducă la stimularea creativității, a interactivității și a gândirii asociative); pericolul promovării unei gândiri distorsionate, cauzată de subtile mecanisme de dezinformare și manipulare și de instaurarea unei gândiri unice(exprimată într-o limbă unică: engleza), rezultatul existenței marilor grupuri de comunicare. Există și alte probleme care așteaptă o soluție: fiabilitatea informației accesate, stabilirea autenticității surselor, stocarea și arhivarea publicațiilor electronice, controlul bibliografic al publicațiilor electronice, împrumutul, proprietatea intelectuală.

Avantajele noului mediu electronic se materializează în: democratizarea culturii și cunoașterii, ameliorarea semnificativă a vieții cotidiene a oamenilor(exemplu: creșterea accesului la lectură al persoanelor cu deficit de vedere); facilitățile aduse de editarea, difuzarea și accesarea electronică la cei cuprinși într-o formă sau alta de învățământ; deschiderea unei largi perspective consultării documentelor la domiciliu, expedierea imediată, sub formă de fișier, a textelor solicitate.

Noile tehnologii influențează pozitiv dimensiunile, conținutul și calitatea lecturii, ducând la noi oportunități: posibilitatea accesării conținutului unor documnete aflate la distanță și a reproducerii integrale sau parțiale a acestora; sprijinirea lecturii active, prin furnizarea unor noi căi și piste de căutare, de rezumare și decodare a textelor, punând la dispoziție suportul necesar lecturii multiple, asigurate acum de accesul simultan la mai multe texte.

Toate aceste probleme schimbă, calitativ, conținutul conceptului de lectură, funcțiile și efectele sale psiho-sociale. Pentru a putea discerne anumite proiecții de dezvoltare în acest domeniu, studiul sociologic se impune cu necesitate, cercetările viitoare trebuind să traseze drumul către o societate(democratică) a cunoașterii.

Bibliografie și Note

1. **STOICA, Ion**, *Cercetarea bibliografică și medierea inteligentă în societatea obiectelor informaționale* (interviu realizat de Letiția Constantin și Tabita Chiriță- martie 2005), în: Revista Bibliotecii Naționale a României, An XI, nr. 1-2005, pp. 26-30
2. **TUDOR, Emil**, *Lectura în Europa; câteva considerații*. În: *Revista Bibliotecii Naționale a României*, nr. 3,/ 2005, p.30-32
3. **POPESCU, Cristina**, *Cititor- bibliotecar- bibliotecă*. În: *Biblioteca, revistă de bibliologie și știința informării*, anul LV. Serie Nouă. Anul XIV, nr. 8, 2003. p.239.
4. **SACHELARIE, Octavian Mihail; PETRESCU, Victor**, *Universul lecturii. De la Gutenberg la Google*. București: Editura Do-minor, 2008, p.90
5. **STOIAN, Victoria**, *Lectura și mediul electronic. O abordare psihosociologică*. În: Revista Bibliotecii Naționale a României, An VII, nr. 1,2001, pp. 30-32